

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 01.07.2024 ✓Accepted/Kabul: 11.10.2024

DOI:10.30794/pausbed.1508276

Research Article/Araştırma Makalesi

Boyacı, E. ve Demez, G. (2024). "Atık Toplayan Bireylerin Yoksulluk Deneyimleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 65, ss. 73-89.

ATIK TOPLAYAN BİREYLERİN YOKSULLUK DENEYİMLERİ

Emin BOYACI*, Gönül DEMEZ**

Öz

Yoksulluk, değişen koşullar gereğince farklı anlamlar kazanmış bir olgudur. Günümüz yoksulluk yaklaşımları salt fiziki ihtiyaçların karşılaşmasının ötesinde bir görünüme sahiptir. Bu bağlamda Amartya Sen'in "Kapasite Yaklaşımı" çerçevesinde geliştirilen insani yoksulluğun kapsayıcılığı vurgulanabilir. Araştırmada, kayıt dışı iş piyasasının en zorlu alanlarından birinde çalışan atık toplayıcılarına ve onların yoksulluk deneyimlerine odaklanılmıştır. Bu deneyimlere odaklanırken de insani yoksulluğun eğitim, sağlık ve ekonomi alanlarındaki "yapılabilirlik" vurgusu merkeze alınmıştır. Araştırmanın amacı atık toplayan bireylerin yoksulluk deneyimlerinin sosyolojik bağlamda yorumlanmasıdır. Buna yönelik olarak Antalya'da atık toplayıcılığı yapan 10 kişi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmada; demografik özellikler, sosyo-ekonomik özellikler ve çalışma şartları gibi başlıklar altında atık toplayıcılığı yapan bireylerin yoksulluğu nasıl deneyimledikleri tartışılmıştır. Araştırmada atık toplayıcılığı yapan bireylerin; yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinden faydalanamama, yaptıkları iş sebebiyle yeni sağlık problemleri yaşama, şiddete ve suça maruz kalma ya da başvurma, trafik ve iş kazalarına maruz kalma, yoğun çalışma saatleri ve düşük gelirleri sebebiyle hiçbir sosyal faaliyete vakit ayıramama ve yetersiz tüketici konumunda bulunma gibi sonuçlarla karşı karşıya kaldıkları ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Yoksulluk, Atık toplayıcısı, Kayıt dışı.*

POVERTY EXPERIENCES OF WASTE COLLECTORS

Abstract

Poverty is a phenomenon that has acquired different meanings due to changing conditions. Contemporary approaches to poverty exhibit a perspective beyond merely meeting physical needs. In this context, the inclusiveness of human poverty, developed within the framework of Amartya Sen's "Capability Approach", can be emphasized. The research focuses on waste collectors working in one of the most challenging areas of the informal labor market and their experiences of poverty. The emphasis on "capabilities" in the areas of education, health, and economy is central to understanding these experiences of human poverty. The aim of the research is to interpret the poverty experiences of individuals engaged in waste collection within a sociological context. To this end, in-depth interviews were conducted with 10 waste collectors in Antalya. The study discusses how these individuals experience poverty under themes such as demographic characteristics, socio-economic features, and working conditions. In the study, it was revealed that individuals engaged in waste collection face outcomes such as malnutrition, lack of access to healthcare services, the emergence of new health problems due to their work, exposure to or involvement in violence and crime, exposure to traffic and occupational accidents, inability to allocate time for any social activities due to long working hours and low income, and being in a position of inadequate consumption.

Keywords: *Poverty, Waste collector, Informal.*

*Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ANTALYA.

e-posta: eminboyaci1@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-1063-7537>)

**Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ANTALYA.

e-posta: gonuldemez@akdeniz.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-7418-7598>)

1.GİRİŞ

Yoksulluk olgusu tarihin her döneminde mevcutken, ilk bilimsel yoksulluk tanımlaması 20. yy.'ın başlarında Seebohnm Rowntree tarafından yapılmıştır. Rowntree'ye göre yoksulluk: Bireylerin toplam gelirlerinin; yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi olarak tanımlanmıştır (Özcan, 2016: 295). İleriki dönemlerde de yoksulluk üzerine farklı bakış açıları ve tanımlamalar geliştirilmiştir. Genel itibarıyla yoksulluğun literatürde; mutlak, görel ve insani yoksulluk olarak üç temel türde ifade edildiğini belirtebiliriz. Ancak insani yoksulluğun mutlak yoksulluğu içine alan ve görel yoksulluğun sınırlarını çizen bir yapısının mevcut olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Neoliberal ekonomi politikalarının yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal dışlanma ile iç içe olan yeni yoksulluk görünümü ortaya çıkmıştır. Türkiye'de de son yıllarda sayılarında giderek artış yaşanan atık toplayıcıları yeni yoksulluk görünümünün temsilinden biri niteliğindedir. Bu çalışma bahsi geçen atık toplayıcılarının yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini konu edinmektedir. Atık toplayıcılarının deneyimleri merkeze alındığı için çalışma nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüş, veri toplama tekniği olarak da yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmaların temel amacı algı ve deneyimlerin açığa çıkarılmasını sağlamaktır (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020: 153). Elde edilen bu deneyimler ışığında enformel sektörün en zorlu iş kollarından birinde faaliyet yürüten bu bireylerin yoksulluk ile kurdukları ilişki açığa çıkartılarak hem toplumsal bir bilinç oluşturulması hem de yasa yapıcıların yoksulluk sorununun farklı alanları hakkında da önleyici ve iyileştirici politikalar oluşturması amaçlanmıştır. Öte yandan çalışma, atık toplayıcılığı ve yoksulluk ilişkisiyle ilgili literatürdeki boşluğun doldurulması açısından da önem arz etmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve ele alınmış, ikinci bölümünde araştırmanın yöntemi ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırma bulguları ortaya koyularak bu bulgular sosyolojik bağlamda tartışılmıştır. Sonuç kısmında da bulguların genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yoksulluk; kültürel, sosyo-ekonomik, siyasi ve felsefi birçok disiplin ile ilişkili bir olgudur. Yoksulluğun birçok disiplinin üzerine çalıştığı girift yapıdaki bir toplumsal sorun olduğu ifade edilebilir (Boyacı, 2023: 96). Yoksulluğun deneyimlendiği topluma göre ortaya çıkma nedenleri, anlamları ya da sonuçlarında değişiklikler söz konusu olmaktadır. Yoksulluk sadece yeterli yiyecek ve barınma gibi ölçütlerle sınırlandırılarak anlaşılabilir. Bunun gibi ölçütlerle yoksulluğu tanımlamak güvenli olmayan bir yaklaşımdır. Bu sebeple de, yoksulluk çok boyutlu bir gelişme olarak ve değişen özellikleriyle tanımlanmalıdır. Yoksulluğun nedeni olarak ifade edilen eğitim durumu, sağlık durumu gibi birçok unsurun aynı zamanda yoksulluğun sonucu olarak da karşımıza çıktığını belirtebiliriz. Yoksulluğu bireysel nedenler üzerinden açıklayan, bireyin yaşadığı öznel sorunların yoksulluğa sebebiyet verdiğini ifade eden bakış açıları da mevcuttur ancak yoksulluğun salt bireysel nedenlerle açıklanması bu sorunun bireye indirgenmesi sonucunda basitleşmesine yol açmaktadır. Bu sebeple araştırmadaki yoksulluk sorununa bakış açısı çoğunlukla yapısal nedenler üzerinden olmakla beraber, bireysel nedenlerin de ihmal edilmediği belirtilmelidir. Batur'a (2021: 13) göre yoksulluğu etkileyen faktörler; demografik unsurlar, nüfus baskısı, hanehalkı türü ya da özellikleri, eğitim, sağlık, göç, gelir dağılımı, işgücü piyasaları, ayrımcılık ve dışsal-bireysel etmenler şeklinde açıklanabilir.

Yoksulluğun en belirgin göstergeleri, kentsel alanlarda sayıları giderek artan atık toplayıcılarında gözlemlenebilir. Atık toplayıcıları, geri dönüşümün toplama ve ayrıştırma süreçlerinde yer almaktadır. Genellikle gelişmekte olan ülkelerdeki büyük kentlerde yoğunlaşan bu faaliyet, enformel sektörde gerçekleşir. Türkiye'de "Atık Toplayıcıları Genelgesi" gibi yasal prosedürlerle atık toplayıcıları kontrol ve denetim altına alınmak istenmektedir. Ancak Antalya özelinde yürütülen bu çalışmada yapılan gözlem ve mülakatlar sonucunda, atık toplayıcıların ilan edilen bu genelge sonucunda herhangi bir başvuru yapmadıkları/yapamadıkları ifade edilmelidir. Bu durumun başat sebepleri arasında çok fazla sayıda çocuğun bu iş kolunda çalışması ya da çalıştırılması sebebiyle yasal olarak belirlenen yaş şartını karşılayamaması, göçmenlerin bazılarının herhangi bir sebepten çalışma iznine sahip olmamaları ve genelgenin atık toplayıcılarını ilçeler bazında mekansal olarak kısıtlamasıdır. Bu iş kolunun, düşük gelirli bir yaşam tarzını da beraberinde getirdiği söylenebilir. Atık toplayıcıları ya da "tüketemediğinin artıklarını toplayarak tüketim ihtiyacını karşılamaya çalışan bu kesim"; sosyal dışlanma, sağlık sorunları ve barınma sorunları gibi birçok zorlukla karşı karşıya kalabilmektedir (Ergun, 2005: 85). Bu bireylerin, enformel sektörün en zorlu alanlarından biri olan ve literatürde "hayatta kalmak için gerçekleştirilecek son iş" olarak tanımlanan bu

iş kolunda, kentsel alandaki çöp konteynerlerini elleriyle karıştırarak gelir elde etmeye çalıştıkları belirtilmelidir (Gür, 2019: 53). Bu emek süreci, doğrudan çöp ile temas gerektirdiği için ciddi sağlık problemlerine yol açma riski taşır. Ayrıca, kentin işlek caddelerinde ellerinde çek-çek arabaları ile trafik kazası geçirme riskleri de mevcuttur. Bunun yanı sıra, atık toplayıcılarının çalışma alanlarının sınırlarının belirsiz olması nedeniyle birbirleriyle anlaşmazlık yaşamaktadırlar ve bunun sonucunda şiddete başvurmaları ya da şiddete maruz kalmaları söz konusu olabilmektedir. Atık toplayıcılığı, bireysel ve anlık risklerin yanı sıra toplumsal ve uzun vadeli riskler de taşır. Özsoy'un (2013: 108) atık toplayıcıları üzerine yaptığı çalışmada, atık toplayıcılarının "sosyal güvencesiz, sağlıksız ve itibarsız olarak gördükleri bir işi yapmaları nedeniyle kendilerini toplumsal olarak dışlanmış hissettikleri; yoksulluklarının sürekli bir nitelikte olduğu ve bu durumun onlarda geleceğe dair derin bir umutsuzluk yarattığı" ifade edilmiştir.

Türkiye'de ve dünyada 1980'ler ile yaygınlaşmaya başlayan neoliberal politikalar sonucunda, var-sil-yoksul eşitsizliği giderek derinleşerek yeni yoksulluk türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yeni yoksulluk "küresel gelişmelerin etkileriyle kentlerde ortaya çıkan yeni toplumsal yapıya eklemelenemeyen ve dışlanma duygusuyla farklı bir yaşam atmosferine ötelenen yoksullar" olarak ifade edilebilir (Karakas, 2010: 9) Başta Suriye İç Savaşı olmak üzere Ortadoğu'daki diğer istikrarsızlıkların da etkisiyle Türkiye'ye 2011'den bu yana ciddi bir göç söz konusu olmuştur. Araştırmanın yürütüldüğü aşamada da, atık toplayıcılığı faaliyetini yürüten çok sayıda Suriyeli ile karşılaşmıştır. Ancak çoğunluğu araştırmanın ölçütlerinden biri olan iyi derecede Türkçe bilme kriterini karşılayamadığı için araştırmaya dahil edilmemiştir. Buna rağmen katılımcıların yaklaşık üçte biri Suriyeli bireylerden oluşmaktadır.

Göç etmek zorunda kalan bireyler kentsel alandaki yoksulluk görüntülerinin başat figürleridir. Bu bireyler, yeni yoksulluk ya da kent yoksulluğu olarak ifade edilebilecek yoksulluğun; mekansal ve kültürel dışlanma, sosyal imkanlardan yoksunluk ve dezavantajlı bir konuma itilme gibi birçok olumsuz etkisine maruz kalırlar. (Tekeli, 2000: 145; Körükmez, 2008: 210). Suriye'den göç eden bireylerin problemlerinin başında da barınma ve istihdam güçlükleri gelmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1355). Özellikle yaşadıkları istihdam güçlüklerinin sonucu olarak atık toplayıcılığının da içinde bulunduğu enformel sektörün iş kollarına ciddi bir yönelim söz konusu olmuştur. Öte yandan bu bireylerin düşük gelirleri sebebiyle yetersiz tüketici konumunda bulunmaları, sosyal imkanlara hiç ya da yeterince erişememeleri ve kültürel bir adaptasyon oluşturmamaları, göçün yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma ile olan tehlikeli ilişkisinin göstergesi niteliğindedir (Boyacı, 2023: 97).

Bu çerçeveden hareket eden bu araştırma temel olarak Amartya Sen'in "Kapasite Yaklaşımı" üzerine inşa edilmiştir:

"Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı'na göre düşük gelirin yoksulluğun başlıca nedenlerinden biri olduğu görüşü reddedilmemektedir. Sen, yoksulluğu düşük gelir düzeyinden çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak görmenin geçerli sebepleri olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, temel kapasitelerden yoksunluk, erken ölümlerde, yetersiz beslenmede, süregelen hastalıklarda, okuryazarlık oranının düşüklüğünde ve diğer olumsuz yaşam standartlarında yansıma bulabilir. Bu bağlamda, temel kapasitelerden yoksunlukta düşük gelir önemli bir arka plan oluşturmakla birlikte, gelir ile kapasiteler arasındaki ilişkide yaş, hastalık, engellilik, toplumsal cinsiyet, toplumsal roller, yerleşim yerinin özellikleri gibi pek çok başka faktörün de etkisi bulunmaktadır. Gelir yetersizliğine ek olarak, gelirin kapasitelere dönüştürülmesinde sahip olunan dezavantajlar, yoksulluğun bir kapasite yoksunluğu olarak kavranmasının önemini ortaya koymaktadır" (Sen, 2004'ten akt. Metin, 2014: 6318).

Ayrıca bu araştırma, atık toplayıcılarının yoksullukla mücadelede karşılaştıkları zorluklara eğilmektedir. Atık toplayıcılarının yaşadığı yoksulluk deneyimlerini anlamak, bu grup üzerindeki olumsuz etkileri hafifletmek ve toplumsal eşitsizliği azaltmak için önemli bir adımdır. Araştırma, atık toplayıcılığı yapan bireylerin yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç çerçevesinde de nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak 10 katılımcı ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Araştırmada, nitel veri analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz kullanılmıştır. Katılımcıların, ses kayıtlarının deşifre edilmesiyle elde edilen veriler, "demografik özellikler", "sosyo-ekonomik ve kültürel özellikler", "çalışma şartları" gibi ana temalardan hareketle başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Daha sonra bu başlıklar detaylandırılarak bireylerin yoksulluk deneyimleriyle birlikte sosyolojik bağlamda yorumlanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma konusu itibarıyla atık toplayıcılığı yapan bireylerin yoksulluk deneyimlerini merkeze almaktadır. Bu sebeple fenomenolojik bir araştırmadır. Söz konusu deneyimi bizzat yaşayan ve yansıtan (Yıldırım ve Şimşek, 2013) katılımcıların anlatılarından hareketle konuyu derinlemesine tartışmak mümkündür. Ayrıca bir sosyal olgunun ya da sosyal eylemin olduğu bağlamı derinlemesine analiz edebilen nitel yöntemlerle gündelik yaşamın ve deneyimin bilgisine ulaşılabilen ve analiz edilebilmektedir (Kümbetoğlu, 2008; Kümbetoğlu, 2020). Bu çalışmada da amaca uygun olarak belirlenen ve hassas bir grubu oluşturan katılımcılarla yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak (görüşme sürecinde yol gösteren sorular görüşmenin seyrine göre dönüşmüştür) elde edilen saha verileri hayata dair çarpıcı örneklerle ve anlatılar üzerinden temalar yardımıyla betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırma, atık toplayıcılarının yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini problem haline getirmektedir. Akdeniz Üniversitesi Etik Kurul'undan 13.11.2023 tarihli 494 sayılı karar ile saha araştırmasının yürütülmesi için gerekli olan etik kurul izni alınmıştır. Araştırma katılımcıları Antalya ilinde, Kepez, Konyaaltı ve Muratpaşa ilçelerinde atık toplayıcılığı yapan 10 bireyden oluşmaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Çalışmanın amacına uygun olarak belirlenmiş atık toplayıcılığı yapan kişilerle yapılan derinlemesine görüşmelerde veri toplama tekniği olarak yüz yüze görüşme dahilindeki yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği dahilinde sorular rehber bir form biçiminde önceden hazırlanmış, katılımcının yanıtları çerçevesinde duruma göre soru sırası gözetilmemiş ve kısmi esneklikler sağlanmıştır. Bu bağlamda 10 katılımcı ile görüşme sağlanmıştır. Katılımcı sayısının sınırlı olmasının sebebi katılımcıların önemli bir kısmının kayıt dışı bir biçimde faaliyet yürütmelerinden dolayı görüşmeyi kabul etmemeleri ve görüşmeyi kabul edenlerin çoğunun da Türkçeyi çok az bilmeleri sebebiyle sorulara cevap verememeleridir.

Katılımcılar araştırma konusuna ve amacına uygun olarak ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Katılımcıların belirlenmesindeki ölçütler: 18 yaş ve üzerinde olmak, atık toplayıcılığı işiyle uğraşmak ve iyi derecede Türkçe bilmektir. Ölçüt örneklemedeki asıl önemli nokta, seçilecek olanların bilgi verme açısından zengin olmasıdır (Marshall, 1996'dan akt. Baltacı, 2018: 255). Görüşmeler ses kaydı ve gözlem notları vasıtasıyla yürütülmüştür. Araştırmada, nitel veri analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz kullanılmıştır. Katılımcıların ses kayıtlarının deşifre edilmesiyle elde edilen veriler, "demografik özellikler" "sosyo-ekonomik özellikler" "çalışma şartları" gibi başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Demografik özellikler kendi içerisinde; başlıklara ayrılmamış bütünsel olarak ele alınmıştır. Sosyo-ekonomik ve kültürel özellikler; mülkiyet durumları ve özellikleri, hane geliri, kültür-sanat faaliyetleri ile boş zaman aktiviteleri ve sağlık güvencesi gibi alt başlıklara ayrılarak tartışılmıştır. Çalışma şartları ise; çalışma saatleri, elde ettikleri gelir, bu işi tercih sebepleri ve bu işi nasıl buldukları, önceki iş deneyimleri, işin riskleri, işi yaparken insanlardan gördükleri davranışlar ve gelecek beklentileri gibi alt başlıklara ayrılmıştır. Daha sonra bu sınıflandırmalara göre araştırma bulguları konuya özgü faktörlerle ilişkilendirilerek ve bireylerin yoksulluk deneyimlerini merkeze alarak sosyolojik bağlamda yorumlanmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak atık toplayıcılığı yapan bireylerin demografik özellikleri; yaş, cinsiyet, doğum yeri, medeni durum, eğitim düzeyi gibi kriterler üzerinden tek başlık altında incelenmiştir. Akabinde katılımcıların sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri; mülkiyet durumları, hane gelirleri, sağlık güvenceleri, boş zaman aktiviteleri ve kültür-sanat faaliyetlerine katılımları gibi alt başlıklar üzerinden tartışılmıştır. Son olarak da katılımcıların çalışma şartları; önceki iş deneyimleri, işi tercih sebepleri ve işi bulma vasıtaları, göçmen atık toplayıcılarına yönelik anlatıları, çalışma süreleri, işten sağladıkları gelir, işin riskleri, işi yürütürlerken karşılaştıkları davranışlar ve gelecek beklentileri gibi alt başlıklar üzerinden ifade edilerek yorumlanmıştır.

4.1. Atık Toplayıcılığı Yapan Bireylerin Demografik Özellikleri

Atık toplama faaliyeti, bu faaliyeti yürütürken kullandığınız araçların işlevine göre kolaylaşabilen bir yapıdadır. Ancak genel itibarıyla araştırma dahilindeki katılımcıların elektrikli motor vb. araçlar yerine, kendi fiziksel güçlerine dayalı olan, çekme arabalar ya da bisikletler kullandıkları ifade edilebilir. Bu sebeple de atık toplama faaliyeti doğrudan kas gücü gerektiren yorucu bir faaliyet olarak belirtilmelidir. Araştırma dahilinde genç ve orta yaştaki katılımcıların yoğunlukta olması bu işin üst düzey fiziksel performans gerektirmesiyle bağlantılı olarak ifade edilebilir. Ayrıca katılımcıların tamamı erkektir. Yapılan gözlemler neticesinde atık toplayıcılığı yapan az sayıda

kadına da denk gelinmiştir. Ancak bu iş kolunda; sürekli ağır yük çekme ve sürekli olarak sokakta çalışma, şiddet ve sosyal dışlanma gibi risklerin de etkisi ile sayısal anlamda bir erkek yoğunlaşması mevcuttur. Yaş konusundaki bir diğer analiz ise atık toplayıcılığı işiyle uğraşan azınlık konumundaki Türk vatandaşlarının, çoğunluk konumunda bulunan göç ile gelmiş Suriyelilere kıyasla daha ileri yaşlarda olmalarıdır. Bu durum çoğunlukla kaçak biçimde göçün getirdiği zorlu şartlar sebebiyle Suriye'den gençlerin gelmesi ve çalışma izinleri olmaması sebebiyle enformel sektöre yönelmeleriyle açıklanabilir. Ayrıca Türklerin bu iş kolunda Suriyelilerin yoğunlaşmasıyla birlikte gelirlerinin düşmesi ve enformel sektörün farklı iş kollarına yönelmeleri de söz konusudur.

Araştırma sürecinde katılımcıların bulunması konusunda yaşanan zorluklardan birisi, atık toplama faaliyetinin çoğunlukla Suriyeliler ve Afganlar tarafından yürütülmesiydi. Nitel bir araştırma olması sebebiyle katılımcıların soruları anlayıp yorumlaması önem arz ettiği için, çoğu potansiyel katılımcı ile dil problemi yüzünden anlaşma sağlanamadı. Bu sebeple araştırmadaki katılımcılar çoğunlukla Türklerden oluşurken Türkçesi nispeten daha iyi olan az sayıda Suriyeli katılımcı da mevcuttur.

Atık toplayıcılığı yoksulluk ve sosyal dışlanma unsurlarıyla yakın ilişki içinde bulunan bir emek faaliyeti olması sebebiyle, bireylerin aile yaşamlarına da etki eden bir niteliktedir. 65 yaş üzeri katılımcılar haricindeki diğer katılımcıların bekar ya da dul olması bu açıdan anlamlı olarak değerlendirilebilir.

"...Yani şu anda dulum, annemle yaşıyorum (...). Beş sene oldu hanım beni bırakalı, kim ister ki çöp toplayan bir koca..." (K1, 41, Antalya).

"...Dulum ayrıldım (...). Bu işi yapanın ne karısı ne çocuğu kalır yanında (...). Üç kuruş alır yatmadan yatmaya eve gidersin (...). Yatar bayılırsın hiçbir şeye vaktin olmaz (...). He şimdi bir evim de yok, orası ayrı..." (K5, 52, Aksaray).

"...Bekarım (...). Hiç evlenmedim, dört yeğenim ve kardeşimle yaşıyorum. (...) Nasıl evleneyim kendi karnımı doyuramıyorum, varır mı kadın bana? ..." (K6, 53, Eskişehir).

65 yaş üzeri olan katılımcıların aile yaşamlarındaki ekonomik sorunları, bir nebze de olsa sübvans eden yaşlılık aylıkları mevcuttur. Bu işe başlayana kadar farklı meslekler ile uğraşarak emekli olmuşlardır. Genç ya da orta yaşta katılımcılar ise ileri yaşlardaki katılımcılara kıyasla atık toplayıcılığı ile daha uzun süredir uğraşmaktadır.

Yoksulluğun hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak görülebilecek düşük eğitim düzeyi, araştırma dahilindeki katılımcılarda çoğunlukla ilköğretim düzeyindedir. Sen'e göre bir kişi daha iyi eğitim alarak kendini daha üretken hale getirebilir ve kendi hayatını yönlendirmek ve hayatında daha fazlasını başarabilmek için gerekli özgürlüğe sahip olabilir (Sen, 2004: 395). Katılımcılardan eğitim düzeyi en yüksek olan K1 yoksulluk ve eğitim düzeyi arasındaki ilişkisi şu şekilde ifade etmektedir:

"... Liseyi bitirdikten sonra üniversite denedim. Türkolog olmak istedim. Ama bazı sorunlar çıktığı için okuyamadım (...). Hem yoksulluktan hem de ailevi meselelerden okuyamadım. Okusaydım belki hiçbir şey böyle olmazdı hayatımda..." (K1, 41, Antalya).

"...Yediye kadar gittim. Yedinci sınıfa kadar. Sonra bıraktım..." (K4, 18, Suriye).

"...Eğitim durumu ilköğretim, beş yıl okudum başka okuyamadım (...). Okumak zengin işi, biz yedi kardeşlik hangimiz okuyacağız..." (K9, 38, Konya).

Araştırma dahilindeki katılımcıların pek çoğunun zanaatkarlık vb. bir mesleki eğitimden de uzak oldukları ifade edilmelidir. Katılımcılar uzun yıllar boyunca güvencesiz ve geçici birçok işle hayatlarını idame ettirmişlerdir. Halihazırda yürüttükleri atık toplayıcılığını da, daha iyi bir iş bulmaları ya da geçinebilecek yeterli bir gelire sahip olmaları durumunda her an bırakabilecekleri bir faaliyet olarak tanımlamaktadırlar. Bu anlamda alanda önemli bir çalışma olan Özsoy'un (2013: 107) atık toplayıcılarını incelediği çalışması ile benzer sonuçlarla karşılaşıldığı söylenebilir.

4.2. Sosyo-ekonomik ve Kültürel Özellikler

Bu bölümde katılımcıların; mülkiyet durumları, hane gelirleri, sağlık güvenceleri, boş zaman faaliyetleri ve kültür-sanat faaliyetlerine katılımlarına yönelik anlatıları ifade edilerek sosyolojik bağlamda yorumlanmıştır.

4.2.1. Atık Toplayıcılığı ve Mülkiyet/Mülksüzlük İlişkisi

Yoksulluk ile mülksüzlük arasında kuvvetli bir ilişki mevcuttur. Araştırmadaki atık toplayıcılarından bazıları yoksulluk sebebiyle en temel insan haklarından olan barınacak bir evden yoksun durumdadırlar.

"...Ben yukarıda sanayide kalıyorum şu anda. Ev tutmadım ama ustaların iş yeri var, gece bir köşede kalıyorum..." (K5, 52, Aksaray).

"...Sokakta yaşıyorum iki yıldır (...) Genelde parklarda kalıyorum buralarda (...) Hava çok kötü olursa eşin dostun yanına ya da pansiyona gidiyorum..." (K7, 51, Konya).

"...Pansiyonda kalıyorum tek başıma (...) Kiralar çok yüksek, ne kazanıyorum ki zaten kiraya vereyim. Pansiyon en azından günlük 200 lira..." (K9, 38, Konya).

Katılımcıların mülkiyet anlatılarına baktığımızda, bir kısmı yakın akrabalarıyla birlikte kiralık bir evde yaşarken, bir kısmı da sokakta, pansiyonda ya da tanıdığı iş yerinde bir köşede kaldığını ifade etmektedir. Bu, güvencesiz bir çalışma yaşamına güvencesiz bir gündelik yaşamın eklenmesi olarak yorumlanabilir. Bu sebeple de atık toplayıcılarının sosyal dışlanma ve yeni yoksulluğun yıpratıcı etkileri ile karşı karşıya olduklarını söyleyebiliriz. K7'nin de ifade ettiği gibi hava şartları evsiz atık toplayıcıları için önem arz etmektedir. Anderson'un (2017: 36) evsizler üzerine yaptığı çalışmada da evsizler iyi hava şartlarında çalışıp geceleri sokakta kalmaktadırlar, kötü hava şartlarında ise çalışmayarak pansiyon odalarında kalmaktadırlar. Gür'ün (2019: 2) atık toplayıcıları ile gerçekleştirdiği çalışmanın sonuçlarına göre de, bu bireylerin mülksüz ve iş piyasasına katılacak nitelikten yoksun olmaları sebebiyle sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları ifade edilmektedir. Öte yandan araştırma dahilinde K10 haricinde kendine ait bir evde yaşayan katılımcı bulunmamaktadır. Kiralık bir evde yaşayan diğer katılımcılar ise çoğunlukla Şafak mahallesi, Balbey mahallesi gibi etnik açıdan çeşitlilik arz eden ve düşük gelire sahip bireylerin oturduğu mahallelerde yaşamaktadırlar.

4.2.2. Geçim Kaygısı: "İpteyiz, ipteyiz... Kıt kanaat bile değil"

Enformel sektörün en önemli özelliklerinden birisi düşük ve düzensiz gelir sağlamasıdır (Gökbayrak, 2003: 232). Ancak atık toplayıcılığı deyim yerindeyse enformel sektörün yüzeye çıkması en imkansız olan bataklığıdır. Sağladığı gelir itibarıyla bireylere yoksulluktan kurtulmak için yeterli bir fırsat sunmamaktadır. Atık toplayıcılığı uğraşı, yaşlılık aylığına ek olarak ya da ikinci bir iş olarak yapıldığında bile yoksulluktan kurtarıcı konumunda değil kısmi bir destekleyici konumundadır. Buradan hareketle de, katılımcıların hane gelirlerine baktığımızda, çoğunluğunun hane geliri 2024'ün ilk altı ayı için belirlenen 17002 TL'lik asgari ücretin epey altında olduğu görülmektedir.

"...Geçim sıkıntısı illaki yaşıyoruz yani. Şimdi ben bu işi bu işe çıkmasam, ben 15 gün tokum 15 gün açım. Yani aldığımız maaş yeterli değil ki (...) 25 yıllık emekliyim maaşım 12000 lira, benim maaşımın en aşağı, 35 bin lira olması lazım (...) Bu sebeple de çalışmaya ihtiyaç duyuyorum. Çalışmazsam açım ağabeyim. Ay dediğin geliveriyor. Ev kirası, telefon parası, elektrik faturası, su faturası... Bunlar nereden baksan en aşağı 400'er lira geliyor. E canım elektriksiz olmuyor, susuz olmuyor. E şimdi ellerimi yıkayacağım, nerede yıkayacağım?..." (K2, 65, Balıkesir).

"...İpteyiz, ipteyiz... Kıt kanaat bile değil. Geçen senelerde kızımın kardeşim Hollanda'dan yardım edirdi. Araya birileri dedikodu soktu şöyle böyle diye. Şimdi onlara da konuşmuyorum (...) Şimdi iyice zorlanıyorum anlayacağın..." (K3, 64, Konya).

"...Valla zor, geçinemiyor (...) Yani ev kira 11000 veriyor. Hem masraf çok, hayat pahalı ekmek 10 lira. Bir de yani masraf... Biliyorsun çok zam..." (K4, 18, Suriye).

Hane geliri asgari ücretin üzerinde -30000 TL- olan tek katılımcı K4'ün anlatıları da, Türkiye'deki hızla artan fiyatlar ve geçim sıkıntısı sebebiyle geçinemedikleri yönündedir.

4.2.3. Sağlıkta Güvencesizlik

Sen'in Kapasite yaklaşımı bağlamında ortaya attığı temel kapasitelerden biri önlenebilir hastalıklardan korunma ve sağlık hizmetlerine erişimdir (Sen, 2004: 56). Araştırma dahilindeki katılımcıların sağlık güvencesine baktığımızda ise, emekli, engelli ve yeşil kartlı olanlar haricinde diğerlerinin sağlık güvencelerinin olmadığı ve genel sağlık sigortası primlerini yatıramadıkları ifade edilmelidir.

"...Vardı. Kaç yıldır ödemiyorum. Şimdi bir ödemeye kalksam herhalde bir 200-300 bin lira ödemem gerekecek. Şu an sağlık güvencem yok yani..." (K1, 41, Antalya).

"...Güvence yok. Ücretli gidiyorum..." (K4, 18, Suriye).

"...Güvencem yok, hastaneye düştük mü Allah kurtarsın artık. Yeterince hastalığımız var, yenilerini eklememeye çalışıyorum..." (K7, 51, Konya).

Yoksulluk sağlık hizmetlerine erişememeye, sağlık hizmetlerine erişmeme durumu da hastalık vb. durumlarda çalışamayacak hale gelmeye ve hatta ölüme kadar giden tehlikeli sonuçlara sebep olmaktadır. Yani sağlık unsurunun da tıpkı eğitim gibi yoksulluğun hem bir sebebi hem de bir sonucu olduğunu ifade edebiliriz.

4.2.4. Boş Zaman Aktiviteleri ve Kültür Sanat Faaliyetleri: "Boş zamanın... Bu işi bıraktığın zaman olur. Elini çektiğin zaman"

Yoksulluk kuramsal kısımda da belirtildiği üzere sadece ekonomik göstergelerle anlaşılamayacak ve açıklanamayacak bir olgudur. Yaşam tarzının, tüketim davranışlarının, hobilerin ve boş zaman aktivitelerinin bireyin toplumsal olarak konumlanışında etkisi büyüktür (Erdendoğdu, 2014: 14) Yoksulluk türleri birbiriyle ilişkili olduğundan, yoksulluğun birçok şeyin yanı sıra Bourdieu'nun deyişiyle, kültürel sermayeden yoksunluğun da nedeni olduğunu belirtmek gereklidir (Özsoy, 2013: 107-108; Erdoğan, 2007: 45). Araştırma dahilindeki katılımcıların boş zaman faaliyetleri ve kültür-sanat faaliyetlerine bakıldığında; işten arta kalan boş zamanın sadece dinlenmeye, televizyon izlemeye ve evde vakit geçirmeye ayrıldığı ifade edilmelidir. Ayrıca katılımcılar kültür-sanat faaliyetlerine katılacak zaman ve paradan da yoksun olduklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların önemli bir bölümü uzun yıllardır sinema, tiyatro ya da konser faaliyetlerine katılmadıklarını belirtmişlerdir. Kültür-sanat faaliyetlerine hayatı boyunca hiç gitmemiş katılımcılar da mevcuttur.

"...Hiç gitmedim (...) 13 saat sokaktasın, anladın mı, eve gidemiyor, tiyatro konsere hiç..." (K8, 18, Suriye).

"...Evde oturup haberleri izliyorum (...) Nasıl çıkalım ağabeyciğim? (...) Hanımla bir yere oturmaya gitsen 500 liradan aşağı çıkamazsın bu devirde (...) Sinemaya imkan yok. Bir bilet kaç para be ağabeyciğim? Benim maaşım belli, çöpten aldığım da belli. Parayı oraya verdikten sonra evim aç. Ekmek götürmem evime..." (K2, 65, Balıkesir).

"...Bu işle uğraşırken hiçbir zaman boş zamanın kalır mı! Bu işten boş zamanı kalır mı! Mal seçersin, mal götürür satarsın. Boş zamanın ne zaman olur? Bu işi bıraktığın zaman olur. Elini çektiğin zaman..." (K5, 52, Aksaray).

Boş zamanın evde televizyon izleyerek ya da dinlenerek kullanılması, atık toplayıcılarının tüm gün kamusal alanda ve sokaklarda yorucu bir faaliyet yürütmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra atık toplayıcılarının ekonomik ve kültürel sermayelerinin yetersizliği, onları kültür-sanat faaliyetlerinden uzaklaşmaya ve yetersiz tüketici konumuna mecbur bırakmaktadır. Sürekli tüketen bir toplumda kültürel faaliyetler de dahil olmak üzere yetersiz tüketici konumunda bulunmak, bireylerin sosyal uyum kaybına, topluma yabancılaşmasına, cephe almasına, öfke duymasına ve çeşitli sosyal sapma davranışları göstermesine sebep olabilmektedir. Bunlar aynı zamanda yeni yoksulluğun toplumsal alandaki emareleri olarak tanımlanabilir.

"...Boş zaman... Şimdi havalı olsun diye kitap okuyorum diyeceğim ama en son okuduğum kitap Cin Ali'ydi ilkokulda (katılımcı kahkaha atıyor). Boş zamanlarımda çok yorgun geldiğim için evde dinleniyorum, cep telefonundan sosyal medyada komik videoları geziyorum, televizyon falan izliyorum (...) Tiyatroya da ilk ve

son gidişimde kovuldum. Ucuz buldum diye gitmiştim belediyenin tiyatrosuna. Ben tiyatrocunun oradaki film icabı, rol icabı olan sözlerine tepki veriyorum “ne yapıyorsun lan sen” diye bağıriyorum küfrediyorum oyuncuya. “Saçmalama o senin arkadaşın” falan (...) Oturup insan gibi izleyemiyorum bu sebeple tiyatrodan kovuldum...” (K1, 41, Antalya).

K1’in anlatısı, az önce bahsi geçen atık toplayıcılarındaki sosyal uyum kaybı ve sapan davranışlar gösterme durumunu destekleyen bir niteliktedir.

4.3. Atık Toplayıcılığı Yapan Bireylerin Çalışma Şartları ve İşe Yükledikleri Anlamlar

Bu bölümde atık toplayıcılarının; önceki iş deneyimlerine, bu işi tercih sebeplerine, çalışma saatlerine, elde ettikleri gelire, bu işi nasıl bulduklarına, işin risklerine, işi yaparken insanlardan gördükleri davranışlara ve gelecek beklentilerine odaklanılacaktır.

4.3.1. Önceki İş Deneyimleri

Araştırma dahilindeki katılımcıların önceki iş deneyimlerinin, atık toplayıcılığına yönelmeleri üzerinde etkisi büyüktür. Türk katılımcılar hem yaşça daha büyük olmaları hem de çalışma iznine sahip olmaları gibi sebeplerle Suriyeli katılımcılara kıyasla daha çok iş deneyimine sahiptirler. Suriyeli olan K4’ün ikinci, K8’in ise ilk işinin atık toplayıcılığı olduğunu ifade etmek gereklidir. Katılımcıların önceki iş deneyimlerine bakıldığında, formel ya da enformel fark etmeksizin çoğunluğunun işveren ya da yönetici konumunda bulunan kişiler tarafından baskı ve sömürüye maruz kaldıkları ifade edilebilir:

“...Aşçı yamağı olarak başladım ondan sonra milletimizin çalışma prensibinden dolayı nefret ettim. Artık bir dükkan gördüm mü tuvalete bakıyormuş gibi hissediyorum kendimi, kaçıyorum. Çünkü bizim insanımızda nefret ettiğim bir huy var. Evde karısıyla kavga ediyor, iş yerine gelip elemanlarına fırça atıyor. Patronuna ses çıkaramıyor, elemanlarına fırça atıyor. Ben oraya garson olarak giriyorum. Adam beni markete sigara almaya gönderiyor. Bulaşıkçıyım bana aşçının çöpünü döktürtüyor. Yani ben Avrupa’nın şu zihniyetini seviyorum. İşin neyse onu yapıyorsun. Garsonsan garsonsun bulaşıkçıysan bulaşıkçısın. Misal 7’de işe başlayacak. Değil mi? 1 dakika geç kalırsın, laf atarlar. 7’de mesai bitiyordur, yarım saat bir saat fazla çalıştırırlar. Allah razı olsun demezler, bir kuruş da fazla para vermezler. Yani halkımızın iş ahlakından nefret ediyorum. O yüzden bu işi yapıyorum patron olmamasından dolayı...” (K1, 41, Antalya).

“...Ya panjurcudam çalıştım, çaycılık yaptım, inşaatta çalıştım, simit sattım, ayakkabı boyadım, ohoo.... Her şeyi yaptım...” (K6, 52, Eskişehir).

“...Daha önce güvenlik işi yaptık, nakliye işi yaptık, en son hurdacılık işte...” (K9, 38, Konya).

Araştırmadaki katılımcılardan yaşlılık aylığı alanlar hariç birçoğu sürekli bir işle uğraşmayı farklı iş kolları arasında geçiş yapmışlardır. Bu durum ücretli emeğin günümüz koşullarındaki süresiz ve güvencesiz çalışma hayatını özetler niteliktedir.

4.3.2. Atık Toplama İşini Tercih Sebepleri ve İş Bulma Vasıtaları: “...cebime, hazır para girsin, günlük para girsin”.

Katılımcılar için atık toplayıcılığı işini tercih etmelerindeki sebeplerden ilki, işveren ya da yönetici baskısının olmamasıdır. İkincisi, günübirlik gelir elde ederek ay sonunu beklemeye gerek kalmamasıdır. Üçüncüsü, çalışma günü ve süreleri gibi ayarlamaları kendilerinin yapabilmeleridir. Dördüncüsü, atık toplayıcılığının herhangi bir sermayeye gerek duymadan, kendi hesaplarına çalışabilecekleri bir iş olmasıdır. Ancak konuya bir tercihten ziyade mecburiyet odaklı baktığımızda önemli bulgular ortaya çıkmaktadır. Örneğin 65 yaş üzeri olan katılımcılar yaşları sebebiyle başka bir işe alınmadıklarını ifade etmektedirler:

“...Şimdi şöyle bir şey. Yaş gelmiş kemale artık 65 yaşından sonra beni hangisi alır? Bir de kahvecilik yaptım ben. Şimdi ben hangi kahveye gitsem de bana iş verecek adam? Genç adam arıyorlar yani. Yaşlı adam aramıyorlar. Onun için hani dedim böyle bir çöpe çıkayım, kendi başıma tek başıma. Hani ne bileyim, alayım, vereyim, cebime, hazır para girsin, günlük para girsin. Günlük para girince ekmeğimi rahat rahat alırım. Ama öbür türlü ay sonunu bekle. Yani aç kaldıktan sonra gereği yok yani...” (K2, 65, Balıkesir).

“...Yapabileceğim bu iş var başka yok. Ben yaşlıyım. Bir gün normal bir işe gitsem bir hafta yatarım. Az gezince bu iş yorucu değil. Dolaş, topla, otur, dinlen, devam. Onun için bunu yapıyorum...” (K10, 70, Burdur).

Engelli katılımcılar sağlık sorunları sebebiyle kısıtlı çalışma alanına sahip olduklarını ve ayrıca çalışma süresini ve zorluğunu kendileri ayarlayabildikleri başka bir iş bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Suriyeli katılımcılar da çalışma izinleri olmaması ve kültürel dışlanma gibi sebeplerle işverenler tarafından işe alınmadıklarını ifade etmişlerdir:

“...Mesela Suriyeliyi herkes iş almıyor. Başka burası daha rahat. Rahat, usta yok, karışan yok (...) Hem bu işte meslek yok sana bir şey katmıyor hem de bunu yapmasan kimse başka işe almıyor. Mecbur bu işi yapıyor...” (K4, 18, Suriye).

“...Misal dün iş bakmak için Kemer’e gittim geldim (...) Garsonluk falan otelde sigortalı bir iş bulursam bunu bırakacağım...” (K5, 52, Aksaray).

K5’in anlatılarında da belirttiği üzere; yaşlı, engelli ve çalışma izni olmayan Suriyelilere kıyasla daha fazla tercih imkanına sahip olan orta yaşlı Türk katılımcıların bir kısmı için bile, atık toplayıcılığı daha iyi bir iş bulmaları durumunda her an bırakabilecekleri bir iş konumundadır.

Öte yandan, katılımcıların atık toplayıcılığı işini nasıl bulduklarına baktığımızda ise genellikle bu işi yapan arkadaşlarının veya tanıdıklarının yönlendirmeleri sonucunda bu işi yapmaya karar verdiklerini ifade edebiliriz:

“...Vallahi bu işe bir çocuk vardı işte. Ağabey ben çöpe çıkıyorum falan dedi. Dedim ya ayıp olmuyor mu yani şey olmuyor mu? Ne ayıp olacak, çalmıyoruz çırpıyoruz çöpe çıkıyoruz. İyi dedim beraber çıkalım. O zamandan beri başladık yani. 5 seneden beri...” (K2, 65, Balıkesir).

“...Önce arkadaşlar başladı. Sonra ben başladım. Babam da benden sonra başladı...” (K4, 18, Suriye).

“...Gıda sektöründen ayrıldıktan sonra parkta oturdum bir gün düşündüm ne yapabilirim diye. Önce simit falan satmayı düşündüm. O zaman böyle bir imkan vardı, şimdi artık o da yasak onu satamıyorsun izin almadan. Sonra baktım, hurdacının birini gördüm, dedim “günde kaç para kazanıyorsun” ağabey dedi “değişiyor”. Beni götürdü, bir arkadaşla tanıştırdı. Adam bana güvendi, böyle bir araba verdi. Toplamaya başladım, o günden beri de bu işi yapıyorum...” (K1, 41, Antalya).

“...Kendi kendime, yolda toplayan birini gördüm aynısından kendim yaptım zaten bisikletim vardı...” (K6, 53, Eskişehir).

K1 ve K6 gibi bazı katılımcılar da işsiz kaldıkları süreçte yaptıkları gözlemler neticesinde bu işi yapmaya karar verdiklerini ve halihazırda yapan kişilerle iletişim kurarak işe başladıklarını ifade etmişlerdir.

4.3.3. Göçmen Atık Toplayıcılarına Yönelik Anlatılar

Türk katılımcıların atık toplayıcılığını bırakmayı düşünmelerinde Suriyelilerin etkisi büyüktür. Katılımcılara erişim aşamasında, Antalya’da bu iş kolunda faaliyet yürüten yetişkin ve yetişkin olmayan çok sayıda Suriyeli ile karşılaşmıştır. Türk katılımcılar Suriyelilerin yoğun olarak atık toplayıcılığına yönelmesi sebebiyle rekabetin arttığını, artık eskisi kadar gelir elde edemediklerini ve sürekli onlarla tartışma ya da kavga yaşadıklarını ifade etmektedirler.

“...Suriyeliler gelmeden önce bizim işimizin yazılı olmayan bir ahlakı bir kuralı vardı. Mesela ben bu sokaktan geçtiğimde başka bir hurdacı benim önüme geçmezdi. Benim baktığım yerlere bakmazdı. Saygı duyardı, korku değil kesinlikle. Ama bu Suriyelerde böyle bir şey yok. Bunlar geliyor, her tarafa giriyor. Üstelik baktığımız çöpe bakıyor. Hatta bazen arabamızdan mal bile alıyorlar. (...) Yani bu Suriyeliler bizi mahvetti, bitirdiler. Onlarla baş edemiyoruz işimizden soğuttular...” (K1, 41, Antalya).

“...Ama şimdi hurda doyurmuyor. Şimdi 10 bin kişi var. Çok yapan var şu an, millet perişan (...) Genelde Suriyeliler yapıyor. Bu Suriyeliler işi bitirdi. Zaten Suriyeliler burada olmasa, ev kiralari bile düşer...” (K3, 64, Konya).

"...Bu Suriyelilerin yüzünden *(küfür)* yerinde. Geliyorlar buraya ekmeğimizi alıyorlar...Bunlar ne için geldi buraya! Ev bedava, sağlık bedava, maaş bedava ohh... Bu ne iştir ben anlamadım olan bize oluyor..." (K6, 53, Konya).

"...Ya Suriyeliler olmadan önce iyiydik. Ama Suriyeliler varken açız, doğru dürüst bir şey kazanmıyoruz. Bir yerde çalışacak sağlığım olsa şimdi bırakırım..." (K7, 51, Konya).

Araştırma dahilindeki Suriyeli katılımcılar K4 ve K8 de, Türkler ile çalışma esnasında mekan tartışması yaşadıklarını ancak kendilerinin tartışmayı ilerletmeden oradan uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Genel itibarıyla atık toplayıcıları yaptıkları iş sebebiyle kendilerini toplumdan dışlanmış hissederken, Türk katılımcılar da Suriyeliler yüzünden bu iş kolundan dışlandıklarını ifade etmektedirler. Suriyeli katılımcılar ise etnik kökenleri ve çalışma izinlerinin olmaması gibi sebeplerle hem kültürel hem de ekonomik olarak dışlandıklarını ve bu işe mecbur olduklarını ifade etmektedirler. Bu durum katılımcıların hem toplum genelinde hem de yaptıkları iş özelinde bir dışlanma sarmalında hissettiklerini ortaya koymaktadır. Atık toplayıcılarının sayısının artmasıyla birlikte yaşanan rekabet, kapitalist üretimin ve sermayedarların lehine bir durumdur. Marx'a (2003: 545'ten akt. Gür, 2019: 69) göre "emekçi artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak da, bu artı-nüfus, kapitalist birikimin kaldırıcı ve hatta, bu üretim biçiminin varlık koşulu halini de alır". Birkbeck'in (1979: 179'dan akt. Gür, 2019: 70) atık toplayıcıları üzerine gerçekleştirmiş olduğu çalışmanın sonuçları da bunu destekler niteliktedir. Enformel biçimde artış gösteren atık toplama faaliyeti; kartonu, kağıdı ya da plastiği "karın tokluğu" karşılığında bir fiyata satın alarak geri dönüştüren ve üretimde kullanan sermayedarlara fayda sağlamaktadır.

4.3.4. Çalışma Sürelerine Yönelik Anlatılar

Atık toplayıcılarının çalışma süreleri, yaş ve sağlık durumlarına göre değişkenlik arz etmektedir. Genç ve orta yaşlı katılımcıların büyük bir bölümü, günlük 11 saatten fazla ve haftanın her günü çalışmaktadırlar.

"...Sabah saat 6'da çıkıyorum 9'a kadar çalışıyorum. 9'da eve gidip kahvaltı yapıp, biraz dinlenip saat 1 civarı yeniden giriyorum. Saat 5'e kadar. Sonra eve gidiyorum, biraz dinleniyorum. Saat 6 civarı çıkıp saat 10'a kadar dolaşıyorum (...) Aynen 11 saat (...) Haftanın her günü, her gün tatil yok..." (K1, 41, Antalya).

"...Günlük, 11 saat çalışıyorum (...) Hep hafta da 7 gün yani..." (K4, 18, Suriye).

"...Bu işin saati yok limiti yok, sana bağlı. Ben en az 12-13 saat çalışırım (...) Haftanın 7 günü çalışırım..." (K5, 52, Aksaray).

"...Ya sabahtan akşama kadar çalışacaksın (...) Mesela saat sabahın 9'unda başlıyorum, akşam 8'e kadar çalışıyorum işte. Bazen 10'a kadar çalışıyorum..." (K9, 38, Konya).

Yaşlı ve engelli katılımcıların çalışma süreleri ise fiziksel problemlerden kaynaklı günlük 2 saat ile 8 saat arasında, çalışma günleri ise her gün ya da gün aşırı olarak değişiklik göstermektedir:

"...Valla günlük yani şimdi sabahtan çıkıyorum mesela. Dolduruyorum. Hani keyfe keder çalışmış gibi oluyorum yani. Hani şimdi keyfe derken şöyle, yavaş yavaş dolduruyorum, acele etmiyorum yani. Bir tur atıyorum, ondan sonra gidiyorum topluyorum, malzemeleri veriyorum (...) Ortalama 8 saat diyebiliriz (...) Her gün, tatilimiz yok..." (K2, 65, Balıkesir).

"...Günlük akşamları 2-3 saat. Bu fazla gitmez (elektrikli motoru gösteriyor) (...) Haftada hemen hemen her gün çıkıyorum. Rahatsız olmazsan her gün çıkıyorum..." (K3, 64, Konya).

"...Saatim yok benim. Ben biraz dinlenirim. Azıcık dolaşırım. Dinlenirim böyle (...) Günde iki saat anca dolaşırım. O kadar. Fazla dolaşmam. Bisikletle bacaklarım tutmuyor. O yüzden oturuyorum dinleniyorum (...) Durumum iyi olursa iki günde bir çıkarım..." (K10, 70, Burdur).

Öte yandan atık toplayıcılarının çalışma saatlerinde hava şartlarının ve trafik yoğunluğunun önemi de söz konusudur. Bu koşullar ekseninde çalışma saatlerinde esnemeye gidebilmektedirler. Katılımcılar kendi hesaplarına

çalıştıkları için herhangi bir sebepten ötürü işlerini yürütemediklerinde bu durum kendilerine gelir kaybı olarak geri dönmektedir.

4.3.5. Atık Toplayıcılığın Elde Edilen Gelire Yönelik Anlatılar

Katılımcıların yaptıkları işten elde ettikleri gelire baktığımızda ise ciddi miktarda farklılıkların olduğunu görmekteyiz. Bunun gerekçeleri; atık toplama faaliyetini yürüttükleri araçların farklılığı (çekme araba, bisiklet, elektrikli bisiklet ve elektrikli kasalı motor), çalışma süreleri, çalışma hızları ve baktıkları konteynerlerdeki karton, plastik, giysi vb. atıkların yoğun olup olmamasıdır.

“...Çöp işi esnafılık gibi müşteri bekleyeceğin ya da işçilik gibi ay sonunda aynı maaşı alacağın bir iş değil, bu işte ne kadar çalışırsan, ne kadar düzgün yerlere bakarsan o kadar çok para kazanırsın (...) Benim günlük 100 lirayla 300 lira arası değişiyor (...) Ortalama 200 diyebiliriz...” (K1, 41, Antalya).

“...Bu işin yani günlük geliri, net bir şey diyemezsin, ne kadar çalışırsan işte. Ben 12-13 saatten aşağı düşmüyorum, ortalaması 500 lira...” (K5, 52, Aksaray).

“...Evet 11,5 saat yapıyor (...) Geliri değişiyor. Günlük 60-70 liradan 100 liraya kadar...” (K6, 53, Eskişehir).

“...Yani 400-500 lira çıkar istesem. Düzenli çalıştığımda o civarda çıkıyor...” (K9, 38, Konya).

“...Günde iki saat anca dolaşırım (...) Benim arabayı doldurduğum götürdüğüm 100 lira civarında. Bugün şimdi 100 lira aldım(...) Haftada iki üç kez doluyor araba (arabadan kasıt bisikletin yük sepeti)... ” (K10, 70, Burdur).

Sen'e (2004: 35) göre temel kapasitelerden yoksunlukta düşük gelir önemli bir arka plandır. Sen, düşük gelirin kapasite yoksunluğuna yol açtığı reddetmez. Ek olarak gelir ile kapasiteler arasındaki ilişkide yaş, hastalık, engellilik, toplumsal cinsiyet, toplumsal roller, yerleşim yerinin özellikleri gibi birçok faktörün etkili olduğunu belirtir.

4.3.6. Atık Toplayıcılığının Riskleri: Anlatılar ve Sahaya Dair Gözlemler

Atık toplayıcılığı yapısı itibarıyla birçok risk barındırmaktadır. Katılımcılar trafik kazası, hastalık, şiddet ve suç gibi birçok riskle karşı karşıyadırlar. İlk olarak atık toplayıcılarının çalışırken yaşadıkları trafik kazalarından bahsetmek gerekmektedir. Atık toplayıcılığı kentsel alandaki işlek cadde ve sokaklarda da yürütüldüğü için trafik kazası riski her zaman söz konusudur. Ayrıca atık toplamak için kullandıkları çek-çek arabalar, bisikletler, elektrikli bisikletler ve motorlar, akış halindeki bir trafik içinde kazalara çok müsait durumlar ortaya çıkartmaktadır. Olası bir kaza durumunda da trafikteki dört tekerli araçlara kıyasla atık toplayıcılarının araçları ve aynı zamanda kendileri savunmasız bir konumda bulunmaktadır. Katılımcılardan bazılarının trafik kaza tecrübeleri şu şekildedir:

“...Valla geçen çalışırken araba bana vurdu ara sokakta, 15 gün bacağımı oynatamadım. Yani o süratli geliyordu. Bu motorun sürati en fazla 12 kilometre yapıyor, sürat bile değil. Yani olumsuz şeylerle karşılaşıyoruz işte böyle (...) Hastaneye gittim işte, hani şikayetçi olduk ama daha bir netice çıkmadı yani...” (K2, 65, Balıkesir).

“...Arabayla bana vurdu, ehliyetsiz bir çocuk. Motoru parçaladı. Sonra motoru ve beni polis götürdü. Hastanede kaldım bir süre. Sonra motorun parasını şey ödedi, sigorta. Karşı tarafı mahkemeye verdim 5000 lira para aldık. Onu da başka ihtiyaçlara harcadık ettik, şimdi de hala her tarafı kırık. En son çöpe atacağız bunu da. Nasip olur da emeklilik durumu olursa üç tekerli almayı düşünüyorum. Bunun frenleri falan da kopuk zaten hiçbir şeyi yok ayağımla durduruyorum...” (K3,64, Konya).

“...Geçen hafta yaşadım. Ben normal yolda gidiyorum. Bildiğimiz şöyle araba tamam mı? (hareket halindeki bir arabayı gösteriyor) Adam bana geldi arkadan vurdu. Senin gibi gençten biri. “Ağabey bir şey oldu mu?” diyor. Belim biraz incindi. “Seni hastaneye götürelim mi?” dedi. Yok ağabeyciğim dedim. Adam “hakkını helal et” dedi gitti. Çıkarıp da üç beş kuruş para vermedi şerefsiz. Bisikletin arka tekerlek *(küfür)* gibi oldu. Bir para verirsin *(küfür)*(...) Masrafını sordum 300-400'den aşağı olmaz dediler...” (K6, 53, Eskişehir).

“...Araba dönerken benim arabaya dokundu devirdi (kendi arabasından kasıt bisikletinin tekerlekli yük sepeti) (...) Bir yerimize bir şey olmadı, ben önünden çekiyordum arabayı. Yandan vurunca araba devrildi. Geldi şoför tekrar doğrulttuk. O yoluna ben yoluma. Uymadık birbirimize...” (K10, 70, Burdur).

Sen’in (2004) bahsettiği temel kapasitelerden yoksunluk; yaşlılık, engellilik ve hastalıkla doğrudan ilişkilidir. Katılımcıların önemli bir kısmı atık toplama işine yaşlılık, engellilik ya da hastalık durumlarından ötürü başka iş bulamadıkları/başka iş yapamadıkları için yönelmişken, bu işi yürütürlerken de trafik kazasıyla, şiddetle veya yeni hastalıklarla karşılaşmaktadırlar.

“...Ben bu işe kansere yakalanmadan önce başlamıştım, kanser oldum bir sene ara verdim, şimdi tekrar devam ediyorum (...) Mide kanseriyim, mideyi aldılar, kemoterapi de yeni bitti (...) %86 engelim var (...) Kanserden dolayı 5 yıl ömür tanıldılar, 5 yıla ölmezsem kanseri yenmiş olacağım...” (K3, 64, Konya).

“...Benim akşamları işten gelince şu iki bacağımlı sızlar. Ben kaç kere ölümden döndüm benim ayaklar platinli, bak inanmazsan (platinlerini gösteriyor). (...) Trafik kazasında oldu ama o uzun hikaye (...) İkinci sefer de motorla giderken bize kamyon çarptı (...) 1.5 sene hastanede yattım...” (K6, 53, Eskişehir)

“...Kaza bu işte değil de inşaatta oldu. Onlar da sahip çıkmadı. Bak elim platinli, bükülmüyor şöyle. Hep kullandılar bizi ya (...) Ben zaten KOAH hastasıyım. Çöplerin içindeyiz. Bak, her tarafımız kaşınıyor (karın bölgesindeki kızarıklıkları gösteriyor). Pislüğün içinde yaşıyoruz yani...” (K7, 51, Konya)

“...Bipolar bozukluk var, %40 engelliyim...” (K9, 38, Konya).

“...Ben zaten kendim hastayım. %75 engelliyim. Zaten engelli raporum var (...) Bazı yerler kırık dökük kör bilmem ne, öyle (...) Bunları konuşmaya gerek yok (ayrıntı vermek istemedi)...” (K10, 40, Burdur).

Katılımcılardan bazıları (4-5-8) atık toplayıcılığı sebebiyle hiçbir sağlık problemi yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Ancak bunu söylerken bile (katılımcı 8) şiddetli öksürük ile defalarca dinlenmek durumunda kalmıştır. Bir diğer katılımcının ise mülakattaki hastalıkla alakalı soruya gelmeden hemen önce çöpten aldığı yarım kalmış kolayı, yara bantları ile dolu olan eliyle alarak içtiği gözlenmiştir. Soruya gelindiğinde “hiçbir sağlık sorunu yaşamıyorum” şeklinde cevaplarken diş etlerindeki gözle görülür beyaz şişlikler dikkat çekmiştir. Buradan hareketle, katılımcıların çoğunlukla genç oldukları da düşünüldüğünde, erkeklik ve yoksulluk ile hastalık arasındaki ilişkiyi biraz aydınlatılmakta fayda vardır. Toplumsal Cinsiyet çalışmalarında “kadınlar hastalanır erkekler ölür” tezi önemli bir yer tutmaktadır (Nettleton, 1995; Annandale, 2003; Özçelik-Adak, 2015; Özen, 2019). Erkekler kimi durumlarda toplumsal cinsiyet rolleri gereğince hasta olmayı erkekliklerini aşağı çeken/iktidarını zedeleyen bir hal olarak yorumlayarak önemsememektedir. Hatta belirli kültürel uzamlarda hastalığını önemseyen erkekler, hem hemcinsleri hem de karşı cinsleri tarafından aşağılanmaktadırlar. Ancak katılımcılar için bu önemsizleştirmeyi ikiye katlayan bir diğer unsur da yoksulluk halidir. Yoksul olmak hayatı birçok anlamda uç sınırlarda yaşamaktır. Hastalığın tanımı yoksulun algısına göre ve hatta kimi zaman ne kadar yoksul olduğuna göre şekillenmektedir. Çok ciddi sağlık problemleri dışında, hem yoksul olan hem de erkek olan bu katılımcılar için hastalık durumu önemsizleştirilmektedir. Hatta bazen yaralanmalar bile önemsiz hale getirilmektedir. Buna örnek olarak katılımcı 1’in çalışırken yine bu işi yapan Suriyeliler tarafından bıçaklanması sonucunda “doktora gitmedim, bunlar ufak şeyler” demesi verilebilir.

Katılımcıların atık toplama faaliyeti esnasında karşılaştıkları suç ve şiddet anlatılarına da değinmek gereklidir. Türk katılımcılar bu işi yürütürken Suriyeli atık toplayıcıları ile mekan paylaşımı sebebiyle birçok kez tartıştıklarını belirtmişlerdir. Bu tartışmaların bazıları dayakla ve bıçaklı yaralamayla sonuçlanmıştır:

“...Arabamızdan mal bile alıyorlar (...) Şu mahallede 12 tane Suriyeliyi dövüp çöp tenekesine kapattığımı bilirim. Adam gelmiş çuvalımızı sökmüş, götürmüş, içini kendi çuvalına dökmüş. Çuvalı katlamış, üşenmemiş, manavdan hıyar almış. Hıyarı koymuş. Bir de yarım yamalak Türkçesi ile “hıyarı istediğin gibi kullanabilirsin” diyor. Artık anladığınız ne demek istediğini. Yani şimdi bu nasıl bir kafa yapısı, bu nasıl bir zihniyet? (...) Benden yana olmadı ama karşı taraftan bir iki tane bıçak darbesi aldım (...) Evde kendim tedavi ettirdim anneme. Doktora gitmedim, bunlar ufak şeyler benim için. Hem bir de polisle uğraşmak istemiyorum...” (K1, 41, Antalya)

“...Ben çöpü karıştırırken Suriyeliler üstüme geldi, biz de bakacağız diye. Ben dedim sen buradayken ben senin olduğun çöpe varıp bakıyor muyum? Bu saygısızlık... Bunlar iyice üstüme geldiler. Şudur budur falan derken ben onlara küfrettim. *(küfür)* gidin başıma bela açmayın dedim, oradan biri bir yumruk vurdu. Öteki de vurdu. Öteki de derken ben düştüm onlar kaçtılar. (...) 3-4 yumruk attılar orada yıkıldım kaldım, kalkamadım (...) Polis çağırdım. Meydan karakoluna gittim. Dilekçe verdim şöyle böyle. Hiçbir netice yok. Nerede bulacaklar adamları ya...” (K3, 64, Konya).

“...Bazı Suriyeliler bana bıçak çekiyorlar çöp davasına. O bıçağı alıp senin uygun bir yerine sokarım diyorum. Böyle biraz sıkır o bıçak çekmesi (...) Bıçaklanma gibi bir durum olmadı şimdiye kadar...” (K6, 53, Eskişehir).

“...Suriyeliler engel oluyorlar bazen bana (...) Uysan kavga edecek seninle ama uymadan kıyılıp geçiyorum. Karışmıyorum, görmüyorum, duymuyorum. Zaten oradan ürkmüş, korkmuş gelmiş memleketini terk etmiş. Dokunsan patlayacak o derece. O yüzden ben ses etmeden tamam amcam, tamam yavrum deyip geçiyorum. Ne yapayım uysam bela...” (K10, 70, Burdur).

Suriyeli katılımcılar da atık toplayan diğer kişilerle çalışma mekanları sebebiyle tartışmalar yaşadıklarını ancak tartışmayı uzatmadan oradan uzaklaştıklarını belirtmişlerdir:

“...Var ama Allah’a şükür ben bulaşmıyorum burası benim diyenlere, hiç yaşamadım kavga...” (K8, 18, Suriye).

Atık toplama işi, geri dönüştürülebilir malların paylaşımı noktasında rekabete sebep olan bir iştir. Enformelliğin doğası gereği bu işi yapan bireyler, kendi çalışma sınırlarını kendi iş ahlaklarına göre belirlemektedirler. Katılımcıların birçoğu Türk veya Suriyeli fark etmeksizin herkesin her yere bakabileceğini ancak sadece bir atık toplayıcının o an için bulunduğu sokaktaki konteynerlere bakarken diğer atık toplayıcının bunu görmesine rağmen onun bulunduğu sokağa ya da konteynere bakması hoş karşılanmayan ve genellikle de tartışmayı başlatan davranış olarak öne çıkmaktadır.

4.3.7. Atık Toplayıcılarına Yönelik Tutumlara İlişkin Anlatılar

Atık toplayıcılarının bu işi yaparlarken sokaktaki insanlardan ya da yakın çevrelerinden gördükleri davranışlara da değinmek gerekmektedir. İlk olarak katılımcılara yönelik olumlu davranışları ele alacak olursak, kendilerine yönelik yardımsever tutumlardan ya da çalışkanlıklarının takdir edilmesinden bahsedebiliriz.

“...Kadının birisi geldi diyor ki: “beyefendi bakar mısınız? Dedi, “benim rahmetli kocamın eşyaları var. Biliyorum sizin ihtiyacınız yoktur ama ihtiyacı olan birisini tanıyorsanız siz verir misiniz? “. Yani buradaki amacı kadının beni rencide etmeden onları bana vermek. Bunlar olumlu dönüşler...” (K1, 41, Antalya).

“Geçen mesela komşum “Vallahi helal olsun, emekli oldun ama halen çalışıyorsun” dedi. E dedim ne yapayım emekliyim diye çalışmayıp, ortamı görüyorsun dedim yani...” (K2, 65, Balıkesir).

“...Vallahi, yani boşta sokakta gezmekteyse en azından parayı çıkarıyorsun dendi. Ona buna muhtaç olmuyorsun falan...” (K5, 52, Aksaray).

“...Bir çocuk geldi, arabayla durdu. Ağabey dedi o çöpe neye baktın dedi. Dedim ben pazar malı arıyorum kıyafet, ikinci el eşya falan onlara bakıyorum dedim. Dayı dedi ben sana 100 lira vereceğim ama alkole verme dedi git dedi çorba iç dedi. Ben hep öyle şeylerle karşılaştım, kötü bir şeyle karşılaşmadım...” (K7, 51, Konya).

“...Yardım yapıyorlar (...) Mesela bakıyorlar paraya ihtiyacım var o konuda yardım oluyor. (...) Para yardımı, elbise yardımı gibi. Bazen yiyecek yardımı da oluyor...” (K9, 38, Konya)

“...Adam pet kolayı içiyor. Karısı gelip benim kapıma bırakıyor. Çöpe atacağına benim buraya getiriyor biriktirdiğimden (...) 50 lira, 100 lira elinden geldiği kadar verenler oluyor böyle. Ben istemediğim halde veriyorlar. Adamı kırmadan kötülemeden gönlünü alıp gönderiyorum...” (K10, 70, Burdur).

Katılımcılara yönelik olumsuz davranışlar ise genel itibarıyla, atık toplamaları sebebiyle aşağılayıcı tavırlar gösterme ya da hırsız gözüyle bakma ve hırsızlıkla suçlama biçimindedir:

“...Bazıları da var, “lan çöpçü, gel lan buraya sana bir şeyler vereyim.” diyor. Aşağılıyor. Ben de muhatap olmuyorum. Üç gün önce biri getirmiş bana “al yemek yersin” dedi, 10 lira para verdi. Ben de çıkarttım 20 lira verdim eline. Bakakaldı gitti. Yani insanlar birilerine sinirleniyor (...) Aslında onların da kötü olduğunu düşünmüyorum. Sadece insanlar hıncını birilerinden almak istiyor. Bu genellikle de biz gibi hurdacılar oluyor ve ekseriyetle de hırsız muamelesi gördüğümüz çok olmuştur. Benim çuvalımı yere döktürüp açıp bakıp içerisinde kaybolan çocuğunun patenlerini aradılar. Ben dedim ki bakın buyurun pateniniz yok, döktünüz ben bir saattir bunları topluyorum. Zaman kaybım oldu. Şimdi ne olacak dedim? Bana ne dedi gitti...” (K1, 41, Antalya).

“...Ondan sonra bizi küçümsüyorlar. Şurada gidiyorum, kadın yukarıdan iki tane pet şişeyle “hoop bakar mısın, plastik var atayım” diyor. Oradan yukarıdan iki plastik atıyor, sanki bir iş yapmış gibi. Bunlar çok yanlış şeyler. Ama ben insanları kırmıyorum. Tamam diyorum, alıyorum. Lazım olmasa bile getirip çöpe atıyorum. İnsanların gözünde küçümseniyorsun yani. Açsın, hırsızsın (...) Bir gün bir tane siyah bir montu çöpün kenarına koymuşlar. Ben de oradan geçerken baktım mont sağlamdı aldım. Bazen böyle toplayıp pazarın kenarında satıyordum yani. Neyse oradan ben yürüdüm ağabey, 50 metre falan, arkamdan koşarak bir adam geldi. “Benim ceketi niye çaldın polis çağıracağım” dedi. Yemin şart olsun ağabey çağır dedim. Orada o sokakta en azından on tane kamera var dedim. Çalmışlar adamın ceketini içindekini alıp çöpe atmışlar. Ama çalan ben değilim. Neyse adam vazgeçti. Ben dedim çağıracaksın. Sen bana hakaret ettin, sen beni hırsız tuttun. Ben senin ne montunu çaldım ne bir şey yaptım, Allah biliyor. Orada bir sürü kamera var. Orada köşebaşında *(gıda zincir markası)* falan da var. Dedim, çağır buraya. Kısacası çağırmadı. Nefret ettim yani bazı şeylerden, insana ayıp yani...” (K3, 64, Konya).

“...Ya kız kardeşim diyor da bir şeyler (...) Eve niye eşya topluyorsun mahalleye rezil ediyorsun diyor. Mahalleden bana ne, ben burada ekmeğimi çıkartıyorum diyorum. Ara sıra kızıyor yani...” (K6, 53, Eskişehir).

Formel sektörden belirli gerekçelerde dışlanarak enformel sektörün bu iş koluna yönelen katılımcılar hem yoksulluktan hem de yaptıkları iş sebebiyle ötekileştirilmekten kaçamamaktadırlar. Hal böyleyken atık toplayıcıları kendilerini toplumsal ölçekte aşağı, değersiz, çaresiz hissetmektedirler. Olumlu tepkiler de söz konusu olmasına rağmen atık toplayıcıları özellikle çalışma yaşamlarında olumsuz tepkilerle karşılaşarak sosyal izolasyon sürecine geçebilmektedirler (Gür, 2019: 190).

4.3.8. Atık Toplayıcılarının Geleceğe Dair Beklentileri

Yoksulluk bireyin ekonomik, kültürel, sosyal ve tıbbi imkanlardan yoksunluğunu beraberinde getiren bir olgudur. Hal böyle olunca bireylerde geleceğe dair derin bir umutsuzluk hakim olabilmektedir. Ancak araştırmadaki katılımcıların gelecek beklentilerini ele aldığımızda tamamıyla bir umutsuzluğun hakim olduğu söylenemez. Neyi umut ettikleri ise neye ihtiyaçları olduğuna göre değişkenlik arz etmektedir:

“...Bu işi yapan adamın bir gelecek hayali olmaz. Benim de bir hayalim yok. Benim tek hayalim ölünceye kadar huzur içinde yaşamak. Başka hiçbir derdim yok...” (K1, 41, Antalya).

“...Valla gelecek planım... Kiralarda oturuyorum. Bir ev parası kazanmak için iyi bir işim olmasını isterdim yani. Kiralarda oturuyoruz yani...” (K2, 65, Balıkesir).

“...Vallahi bana kanserden dolayı 5 yıl ömür tanıldılar. 5 yıla ölmezsem kanseri yenmiş olacağım. (...) Ölmezsem inşallah emekli olmayı düşünüyorum...” (K3, 64, Konya).

“...İnşallah, Suriye meseleleri hallediyor. O yüzden Suriye’ye dönüp gitmek istiyor...” (K4, 18, Suriye).

“...Vallahi önümde şu anda baktığın zaman hiçbir planım yok. Gerçek diyorum yani. Bir yere girip orada sigortayı doldurup emekli olmaya çalışacağım...” (K5, 52, Aksaray).

“...Ya anasını satayım. Önce bir emekli maaşım olsa ilk başta borcumu öderim. Ondan sonra kendime şöyle bir ev alırım (önünde durduğumuz apartman dairesini gösteriyor), kız kardeşime kuru temizleme açarım, kendime de bir manav dükkanı açarım. Keyfime bakarım...” (K6, 53, Eskişehir).

“...Allah sağlığını bozmasın, başka bir şey istemiyorum. Sadece kafamı sokacak bir ev ve sağlık istiyorum yani. Bu sokaklardan kurtulmak artık sağlık. Çünkü sağlığın bozulduktan sonra yaşamaya gerek yok...” (K7, 51, Konya).

“...Tek isteğim gitmek... İş olsun, savaş bitsin Suriye’ye gitmek. Ne iş olursa olsun. Gidemezsem Almanya’ya gitmek. Burada hayat kötü, pahalı. Geçim zor...” (K8, 18, Suriye).

“...Bu işi belli bir süre yapıp bırakacağım işte. Sigortalı bir işim olsun istiyorum...” (K9, 38, Konya).

“...Allah’tan sağlık. Böyle. Başka bir düşüncem yok...” (K10, 70, Burdur).

Katılımcılardan borçlu olanlar borcunu ödemeyi, evsiz olanlar bir eve çıkmayı, kirada oturanlar bir ev almayı, sağlıksız olanlar sağlıklarını geri kazanmayı, göçmen olanlar memleketlerine geri dönmeyi umut etmektedirler. Ancak genel itibarıyla katılımcıların pek çoğunun emekli olmayı arzuladığı söylenebilir. Araştırma dahilindeki emekli olmuş katılımcılara baktığımızda ise yoksulluktan en azından ekonomik anlamda kaçınabilmek için gerekli olan gelirden yoksun olduklarını ve bu sebeple de ek gelir olarak atık toplama işiyle uğraştıklarını belirtmek elzemdir.

5. SONUÇ

Araştırmaya katılan atık toplayıcılarının, çok boyutlu bir sorun olan yoksulluğun derin etkilerini nasıl deneyimledikleri kendi anlatıları ve anlamlandırmalarıyla ifade edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde tamamının erkek, büyük bir kısmınınsa bekar ya da boşanmış olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların medeni durumlarına ilişkin anlatılara bakıldığında bir aile kuramamalarını ya da eşlerinden boşanmış olmalarını yaptıkları iş ile ilişkilendirdikleri söylenebilir. Atık toplayıcılığı sebebiyle ailelerine ayıracak vakitten yoksun oldukları, düşük gelirleri sebebiyle aile kuramadıkları/geçindiremedikleri ve yaptıkları iş sebebiyle de dışlanmaya maruz kaldıkları yönünde anlatıları bu düşüncelerini temellendiren sebeplerdir. Demografik özellikler dahilinde öne çıkan bir diğer kritik nokta, atık toplayıcılarının düşük eğitim düzeyine sahip olmalarıdır. Yoksulluk, eğitim olanaklarına erişmede engelleyici bir unsur olarak hem bireyi nitelikli bir istihdamdan alıkoyar hem de bireyin aile yaşamına da etki ederek kronik bir hale gelebilir. Bu açıdan ele alındığında düşük eğitim düzeyinin yoksulluğun hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak düşünmek gerekmektedir. Katılımcıların sosyo-ekonomik özellikleri incelendiğinde ise öncelikle ciddi bir barınma sorunuyla karşı karşıya oldukları ifade edilebilir. Halihazırda çalışma yaşamlarında mevcut olan güvencesizliğe ek olarak gündelik yaşamlarındaki barınma sorununun ya da güvencesizliğinin eklendiği söylenebilir. Katılımcıların sosyo-ekonomik özellikleri arasında dikkat çeken bir diğer unsur, önemli bir kısmının yeterli gelirden ve sağlık güvencesinden yoksun olmasıdır. Yaptıkları iş yapısı itibarıyla düşük gelir sağlayan ve birçok sağlık problemlerine yol açabilen bir emek faaliyetidir. Atık toplayıcılığının, ekonomik yoksulluktan kurtulmak için yeterli bir gelir sağlamamasının yanı sıra bireylerin sağlıklarını yitirmelerine de sebep olduğu ifade edilebilir. Kaybedilen sağlık, yoksulluğun bir döngü haline gelmesindeki en önemli sebeplerdendir. Yoksul birey eski sağlığını geri kazanmak için hem zaman hem de para harcamak zorunda kalmaktadır. Bu süre zarfında da yoksulluk derinleşerek daha etkili hale gelmektedir. Sosyo-ekonomik özellikler dahilinde önem arz eden bir diğer husus, atık toplayıcılarının kültür-sanat faaliyetlerine neredeyse hiç katılım gösterememeleridir. Bu durumun başlıca sebepleri; atık toplayıcılığının yorucu bir emek faaliyeti olması sebebiyle bireylerin işten arta kalan zamanlarını çoğunlukla dinlenerek geçirmeleri ve kültür-sanat faaliyetlerine yönelik harcama yapacak ekonomik güce sahip olmadıkları yönündedir. Atık toplayıcılarının çalışma şartlarına ilişkin anlatılar incelendiğinde ise öncelikle bu emek faaliyetini tercih sebepleri dikkat çekmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı önceki iş deneyimlerinde işverenler tarafından baskı ve sömürüye maruz kalmaları ya da yaşları ve sağlık durumları sebebiyle işe alınmamaları gibi gerekçelerle atık toplayıcılığına yöneldiklerini ifade etmiştir. Atık toplayıcılarının çalışma sürelerine baktığımızda ise haftanın her günü, günlük 11 saati aşan ve hatta 13 saate kadar uzanan sürelerle karşılaşmıştır. Bu yoğun çalışma sürelerine rağmen atık toplayıcılığın elde ettikleri gelir günlük 60 TL ile 500 TL arasında geniş bir skaladadır. Ancak büyük bir kısmının 2024 yılı için belirlenen 17002 TL’lik asgari ücretin epey altında altında bir gelir elde ettikleri ifade edilebilir. Düşük gelir ve yorucu çalışma şartlarının yanı sıra atık toplayıcılığı iş kazalarının da sık sık yaşandığı bir emek faaliyetidir. Katılımcıların önemli bir kısmı bu işi yürütürken trafik kazası geçirerek yaralandıklarını ifade etmişlerdir. Trafik kazalarına ek olarak atık toplayıcılarının yaptıkları iş sebebiyle şiddet ve suç eylemleri ile karşılaştıklarını belirtmek elzemdir. Çoğunlukla çalışma mekanı paylaşımı noktasında göçmen atık toplayıcıları ile bıçaklı yaralama/yaralanmaya kadar uzanan birçok olay yaşanmıştır. Atık toplayıcılarının işlerini yürütürken çevrelerinden gördükleri davranışlara bakıldığında hem atıkları ayrıştırma noktasında hem de zorlu koşullara rağmen çalışmaya devam etmeleri

noktasında olumlu davranışlarla karşılaştıkları ifade edilebilir. Öte yandan çöp ile kurdukları yakın temas, dış görünüşleri, etnik kökenleri ve yaptıkları işin toplumsal ölçekte düşük statülü olarak görülmesi gibi sebeplerle çevrelerinden aşağılayıcı tavırlar gördükleri yönünde anlatılar da mevcuttur. Gördükleri bir diğer olumsuz davranış ise kendilerine hırsız gözüyle bakılması ve birçok atık toplayıcısının hırsızlıkla suçlandıkları olaylarla karşı karşıya kalmalarıdır. Atık toplayıcılığı yapan bireylerin gelecek beklentileri incelendiğinde ise umutlarını tamamen yitirdikleri bir konumda oldukları söylenemez. Beklentileri, ihtiyaçları doğrultusunda değişkenlik arz etmekle beraber genel anlamda katılımcıların emekli olma gibi genel bir beklentileri mevcuttur. Ancak araştırma dahilindeki emekli olmuş katılımcılara baktığımızda ise geçinemedikleri için atık toplama faaliyetine yöneldiklerini de belirtmek gereklidir.

Sonuç olarak atık toplayıcılarının; yetersiz ve sağlıksız beslenme, barınma sorunu, sağlık hizmetlerine erişememe ve işleri gereğince yeni sağlık sorunları yaşama, şiddete ve suç eylemlerine maruz kalma, damgalanma ve dışlanma, yoğun çalışma saatleri ve düşük gelirleri sebebiyle sosyalleşememe ve toplumun genel tüketim düzeyinin altında kalarak yetersiz tüketici konumunda bulunma gibi birçok yoksulluk etkisi ile karşı karşıya kaldıkları vurgulanmalıdır. Sen'in Kapasite Yaklaşımı bağlamında incelendiğinde atık toplayan bireylerin kendilerini eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik anlamlarda olumsuz etkileyen unsurlardan kaçınabilme yetilerinin bulunmadığı ortaya koyulmalıdır. Kavramsal olarak kısaca belirtmek gerekirse de, atık toplayıcılarının anlatıları doğrultusunda "yapabilirlikten yoksun" olduklarını ifade edebiliriz. Atık toplayıcılığı araştırma dahilindeki engelli, yaşlı, düzensiz göçmen, işsiz ve eski hükümlü bireyler için hem bir mecburiyet hem de yoksullukla başa çıkma noktasında tutunabilecekleri son bir dal olarak nitelenebilir. Atık toplayıcılarının çalışma ve gündelik yaşamlarında, ekonomik ve kültürel dışlanma biçimleri başta olmak üzere sosyal dışlanmanın bütünsel etkilerini yaşadıkları da ifade edilmelidir. Bu çerçevede keskin bir yoksulluk ve bundan kaynaklanan çok katmanlı yoksunluklar ve sosyal dışlanma anlatıları dikkat çekmektedir. Sağlıksız, güvencesiz ve belirsiz koşullarda çalışmanın yarattığı, sosyal, ekonomik ve kültürel yoksunluk ve toplumun dışına itilme durumu, fiziksel ve psikolojik bariyerler yaratarak sosyal dışlanmayı derinleştirmektedir. Ayrıca son dönemlerde artan biçimde düzensiz ve kontrolsüz göçün etkisiyle toplumun alt katmanında yoksunluğun derinleştiği görülmektedir. Katmanlı dezavantajlılıklara sahip olan kesimlerin de ötekileştirdiği yeni kültürel- etnik kimlikler düzensiz göçün sonucu olarak yeni sosyal problemleri tartışmaya açmaktadır. Ötekinin de ötekileştirdiği bu yeni gruplar sosyal bilimlerde yeni tartışmaları ve çözüm arayışlarını gündeme getirmektedir. Bu çerçevede ilişkisel anlamda yeni sosyolojik çalışmalara ve sosyal politikalara olan ihtiyaç net biçimde ortadadır.

KAYNAKÇA

- Anderson, N. (2017). *Hobo: Evsiz Adamın Sosyolojisi*, (Çev: E. Pınar). Heretik Yayınları, Ankara.
- Annandale, E. (2003). "Gender and Health Status: Does Biology Matter? Debating Biology: Sociological Reflections on Health", *Medicine and Society*, (Ed: S. Williams, L. Birke, G. Bendelow), Routledge Press, London.
- Baltacı, A. (2018). "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/1, 231-274.
- Batur, T. (2021). "Yoksullukla Mücadelede Politika ve Programların Uygulanabilirliği: Selçuklu İlçesi Örneği" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Birkbeck, C. (1979). "Garbage, Industry, and The 'Vultures' of Cali, Colombia", *Casual Work and Poverty in Third World Cities*, (Ed: R. Bromley and C. Gerry), John Wiley and Sons Press, New York.
- Boyacı, E. (2023). "Geçici Koruma Statüsündeki Atık Toplayıcısı Bireyler ve Yoksulluk". *Bozok Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2, 95-103.
- Erdendoğdu, F. (2014). "Sosyal Tabakalaşma ve Eşitsizlik". https://www.academia.edu/7259472/Sosyal_Tabakala%C5%9Fma_ve_E%C5%9Fitsizlik (erişim tarihi: 10.04.2024).
- Erdoğan, N. (2007). "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar", *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (Ed: N. Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ergun, C. (2005). "Yoksulluk ve Enformel Sektör: Çöp Toplayıcıları Örneği (Isparta-İzmir Karşılaştırması)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Gökbayrak, Ş. (2003). "Enformel Sektöre Yönelik Sosyal Koruma Modelleri". *Mülkiye Dergisi*, 27/239, 231-254.
- Gür, D. (2019). "Enformel Sektör ve Sosyal Dışlanma: Antalya Geri Dönüşüm İşçileri" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.

- Körükmez, L., (2008). "Kent Yoksulluğu ile Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini", Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları, (Ed: N. Oktik), Yakın Kitabevi, İzmir.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2020). *Niteliksel Araştırmalarda Analiz*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Marx, K. (2003). *Kapital (Cilt 1)*. (Çev: A. Bilgi), Eriş Yayınları, Ankara.
- Marshall, M. N. (1996). "Sampling for Qualitative Research". *Family Practice*, 13/6, 522-526.
- Metin, B. (2014). "Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen'in Kapasite (Capability) Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme". *Journal of Yasar University*, 9/36, 6315-6327.
- Nettleton, S. (1995). *The Sociology of Health and Illness*. Polity Press, Cambridge.
- Özcan, S. E. (2016). «Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme». *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, -/48, 294-313.
- Özçelik Adak, N. (2015). *Sağlık sosyolojisi: Kadın ve Kentleşme*. Siyasal Kitabevi, İstanbul.
- Özen, Y. (2019). "Toplumsal Cinsiyete Özgü Tıp Üzerine Sosyolojik Tartışmalar - Sociological Discussions on Gender-Specific Medicine". *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2/2, 279-294. <https://doi.org/10.33708/ktc.650092> (02.05.2024)
- Özsoy, D. (2013). Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme. *Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 43/-, 105-121. <https://doi.org/10.17064/iüifhd.57371> (27.04.2024)
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*, (Çev: Y. Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2000). "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", Devlet Reformu: Yoksulluk, (Ed: H. Akder ve M. Güvenç), TESEV Yayınları, İstanbul.
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). "Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme". *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20/1, 153- 182.
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2016). "Göçün Toplumsal ve Mekansal Yapı Üzerindeki Etkileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21/4, 1347-1359.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).